

Yirminci Yüzyılda Klâsik Liberalizm*

Ralph Raico**

1974'te Salzburg Üniversitesinde iken, F. A. Hayek'e mesleğin en prestijli onuru İktisat Nobel Ödülü verildi. Ödül, 1977'de Milton Friedman tarafından kazanılırken, 1982'de onun Chicago Üniversitesi'nden çalışma arkadaşı George Stigler tarafından alındı. Ödül, 1986'da Chicago'da ihtisas öğrenciliği yapmış olan George Mason Üniversitesi'nden James Buchanan'a gitti.

Bu ödüller, muhtemelen önyargılı hasımları arasındakiler hariç, tartışmalara yol açmadı. Bu bilim adamlarından her biri, bilime önemli ve çok parlak katkılarda bulundu. Fakat, bu övgüleri tarihsel bir perspektiften izleyen bir gözlemcinin şaşkınlığa düşmesi için pekâlâ (çeşitli) sebepler olabilir: Bütün bu insanlar, itibarını kaybetmiş görünen, hatta küçümşenen bir siyasî felsefeyi, şu ya da bu şekilde, ileri sürdü. Bu felsefe klâsik liberalizmdir. Liberalizmin ortaya çıkışı, düşüşü ve yeniden doğuşu, ilginç bir hikâyedir.

Liberalizm Neydi

Onsekizinci yüzyıl, sonradan liberalizm olarak biline gelen bir hareketin başlangıcını gördü.¹

** Buffalo Devlet Üniversitesi Koleji Tarih Profesörü.

¹ Bibliyografya için bkz. "The Heritage of Classical Liberalism", in Tom G. Palmer, *A Student's Guide to Classical Li-*

beralizm, o zamana kadar Batı Dünyasına damgasını vuran devlet nezareti ve kontrolü sisteminden, toplumu kurtarmak için yola çıktı. Liberalizmin temel noktası, meşhur slogan *laissez-faire* -insanları ekonomik faaliyetlerinde, dinî işlerinde, düşünce ve kültürde, kendi hayatlarını yaşamada serbest bırakın - ile özetlenebilir.

Kuzey Atlantik toplulukların tümüne yayılan bu harekete, birçok büyük düşünür katkıda bulunmuştur. Meselâ, liberalizmin "tarih öncesi" olarak adlandırılacak onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda, İspanya'da iktisat üzerine yazan skolastik yazarlar, Hollanda'da dinî hoşgörüyü savunanlar, Britanya Kuzey Amerikası ve İngiltere'de John Milton, Levellers (siyasal eşitlik ve dinî hoşgörüyü savunan radikal bir grup) ve John Locke'u içine alan bir çizgi vardı. Bu özgürleştirici felsefenin temel düşüncesi, Levellers liderlerinden biri olan Richard Overton tarafından, 1646'da seslendirilmiştir:

Doğada her kişiye doğa sayesinde, başkaları tarafından tecavüz ya da gasp edilmeyecek, kişisel mülkiyet bahşedilmiştir. Herkes kendisi olduğu ve başkası olmadığı için, kendi mülkiyetine

beral Scholarship, Institute for Humane Studies, 7-9.

sahiptir. Hiçbir ikinci kişi, doğa kanununu, insanlar arasındaki adalet ve eşitlik kuralını açıkça ihlâl etmeksizin, bunlardan mahrum bırakmaya cür'et edemez. Bu olmadan, benimki seninki olmaz. Hiç kimsenin benim hak ve hürriyetlerim üzerinde bir gücü yoktur ve benim de hiç kimsenin...²

Onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru, hareket çok genişledi. Bu entelektüel açıdan harika çağda, göze çarpan isimler ve düşünce okulları arasında Adam Smith, Jeremy Bentham, Felsefî Radikaller, Thomas Paine, Voltaire, Turgot, Fizyokratlar, Condorcet, Wilhelm von Humboldt, Thomas Jefferson ve James Madison sayılabilir.

Elbette bu düşünürler, her bakımdan birbirleriyle mutabık değildi. Biz onların düşüncelerindeki *genel temayül*den bahsediyoruz. Onlar, akademik tecridin fildişi kulesinde oturarak, sürekli değişim içinde olan toplumdaki ayrılmamıştır. Her şeyden önce, onların yeni fikirleri, kendi zamanlarında ortaya çıktıklarında gözledikleri toplumsal hayatın yeni ve daha özgür biçimleri tarafından yönlendirildi.³ İkincisi, onlar yalnız değildi: Liberal düşünceler bütün nüfusun eğitilmiş ve toplumsal olarak bilinçli sınıfları arasında yayıldı; üniversite hocaları, edebiyat çevreleri, dergiler ve gazeteler geniş halk hareketlerinin

ve reform yeteneği olan siyasî partilerin meydana gelmesine yardım etti.

Yaklaşık 1780'den 1880'e kadarki yüzyılın tarihin büyük bir kısmı, az ya da çok liberal düşüncelerin etkisi altında, tevarüs edilen kurumların dönüşüm geçirme tarihidir. Köleliğin kaldırılması, bütün mesleklerin yeteneğe açık hale getirilmesi ile birlikte çalışma özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve polis gücüne getirilen sınırlamalar, keyfî müdahalelere karşı mülkiyet hakkının garanti altına alınması, basın ve dinî inanç özgürlüğü, kadınların eşit haklarının gittikçe tanınması, ulus içinde ve uluslararası serbest ticaret, liberalizmin meydana getirdiği değişikliklerden bazılarıydı. Bu gelişmenin meydana geldiği yerlerde, artan bir şekilde savaşın reddedilmesi ve serbest ticarete dayanan barış ümidi, güçlü ya da ayrıcalıklı doğmayanlar için artan bir saygınlık hissi, herkes için hiç şüphe edilmeyen bir fırsatlar aleminin açılması, insanlık tarihinde ilk defa halkın büyük çoğunluğu için bir derece refah ya da refah beklentisi ortaya çıktı. Birçok liberal düşünürün kullandığı terminolojiye göre, toplum, zorlamaya dayanan *statü* rejiminden, gönüllü işbirliğine dayanan *sözleşme* rejimine geçiyordu. Modern dünya doğmaktaydı.⁴

Bu yeni dünyanın dikkat çeken bir unsuru da, daha önce yoksulluk ve sefaletle mahkûm edilen çalışan insan kütlelerinin hayat standardında meydana gelen yükselmeydi. Liberallerin ana gayesinin, toplumun bütün sınıflarının, özellikle de toplumun çoğunluğunu oluşturan tarım ve sanayi işçilerinin maddî koşullarını geliştirmek olduğunun anlaşılması önemlidir. Liberaller, bu gayeye en iyi şe-

² Theodore Calvin Pease, *The Leveller Movement. A Study in the History and Political Theory of the English Great Civil War* (1916; yeniden basım, Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1965), 141-142. İmlâ modernize edilmiştir.

³ Joyce Appleby'nin işaret ettiği gibi, gittikçe daha fazla düşünür "serbest piyasa faaliyetinin altında yatan nizamı" keşfetmeye başladı ve böylece bir gerçek ve bir de ihtimal buldu. Gerçek, fertlerin kendileri ve mülkleri hakkında verdikleri kararların piyasada fiyatın belirleyicileri olmasıydı. İhtimal ise, pazara katılanların ekonomik rasyonalizminin, ekonomiye daha önce otorite yoluyla sağlanan düzeni arz edebileceği idi." *idem.*, *Economic Thought and Ideology in Seventeenth-Century England* (Princeton: Princeton University Press, 1978), 187-188.

⁴ Liberal modernitenin doğasının klâsik bir analizi için bkz. Benjamin Constant "The Liberty of the Ancients Compared with that of the Moderns," *idem.*, *Political Writings*, (Çev.) Biancamaria Fontana (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 309-328.

kilde, benzeri görülmemiş bir büyümeyi sağlayacak ekonomik özgürlük yoluyla ulaşılabileceğine inanmışlardı. Çalışma özgürlüğü, düzenli sermaye birikimi, daha etkin endüstriyel organizasyon biçimleri, serbest ticaret, basit hükümet, yeniliğe imkân tanıyan toplumsal bir iklim; bütün bunlar, toplumun bütün üretici unsurları için zenginleşmenin en sağlam araçlarıydı.

Kolektivizmin Doğuşu

Ne var ki, ondokuzuncu yüzyılın son yıllarında liberalizm akımı gerilemeye başladı. Gittikçe, düşüncenin öncüsü kabul edilen çevrelerde, liberalizmin -karşılıklı menfaatleri için gönüllü etkileşimde bulunan fertlerin münasebetlerinin toplamı olarak- tasavvur ettiği toplumdan değil, bizatihi bir varlık olan, tek tek fertlerden üstün, devlet içinde varolan bir *toplumdan* söz ediliyordu. Bu doktrin genellikle *kolektivizm* olarak adlandırılır. Devlet gücünün sınırlandırılmasında ısrar eden liberalizm, gittikçe, farklı açılardan olmasına rağmen, eskimiş ve modası geçmiş olarak görülüyordu. Bazı kolektivistler eleştirilerini, özel mülkiyet ve pazar ekonomisi sistemi yoluyla, bütün üretici güçlerin ahenkli ilerlemesi düşüncesi üzerine yoğunlaştırdılar. Genellikle kendilerine sosyalist ve sosyal demokrat diyenler, modern hayatın hemen hemen bütün kötülüklerinin kaynağı olarak, “kapitalizm” dedikleri şeye saldırdı. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak onlar, devlet gücünün genişlemesine ve fertler arasında özgür işbirliği alanlarının küçülmesine yarıdakçılık ettiler.

Başka bir grup kolektivist, daha doğrudan ve bilinçli olarak, bu dönemde devlet gücünün artırılmasını teşvik etmiştir. Bunlar, insan hayatının ve tarihinin özü olarak gördükleri güçlü bir hükümetten, devletler arası “kaçınılmaz” mücadelede kendi ülkelerini

yönlendirmeyi bekleyen milliyetçiler ve emperyalistlerdi. Hatta onların çoğu, devletin en kritik görevlerinden birinin, sadece “eugenics (insan ırkının soya çekim yoluyla ıslahına çalışan bilim dalı)” yoluyla değil, aynı zamanda ayrımcı göçmen kanunları ve ayrımcı kanunlar yoluyla, ulusun “ırk saflığını” korumak olduğunu düşündü. Çokça antisemitist (Yahudi karşıtı) olan bu milliyetçi kolektivistler, modern liberal ve ferdiyetçi toplumda nefret ettikleri şeyin *muhteşem örneğinin* temsilcileri olarak Yahudileri seçti.

Liberaler Direniyor; Ama Beyhude

Liberaler kenetlendiler ve karşı atağa geçtiler. Bu yenilenen çabanın edebiyat ürünleri arasında, Herbert Spencer'ın *The Man versus the State* (1884), William Graham Sumner'ın *Forgotten Man* (1884) üzerine ve İspanyol-Amerikan Savaşına (1898) karşı makaleleri, Thomas Mackay tarafından editörlüğü yapılan *A Plea for Liberty* (1891) adlı koleksiyon ve yorulmaz bir serbest piyasa savunucusu olan Fransız Yves Guyot'un *La tyrannie socialiste* (1893) adlı eseri vardı. Bu liberalerin savundukları görüş, muhtemelen en iyi şekilde Spencer'ın “eşit özgürlük kanunu”nda ifadesini bulmuştur: “Her insan başkalarının eşit özgürlüğünü ihlal etmemek koşuluyla, istediği her şeyi yapmak özgürlüğüne sahiptir.”⁵ Bundan sonra, bu ilkeye bağlılık, liberal doktrinin en sabit ve en tutarlı biçiminin referans noktası olmuştur.

Ancak liberaler azalan bir topluluktuk. Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de devlet gücünün artırılmasını savunanlar tarafından, isimleri bile kendilerinden alındı.

⁵ Herbert Spencer, *Social Statics* (1851; New York: Augustus M. Kelley, 1969), 103. Bu kırk yıl sonra Spencer'in temel prensibi idi; o bu ilkeyi şu eserinde de tekrar etmektedir. Bkz. *The Principles of Ethics* (1892-93; Indianapolis: Liberty press, 1978), H, 62.

Joseph Schumpeter, abidevî eseri *History of Economic Analysis* yazdığı zaman, “ekonomik liberalizm” ile “laissez-faire”i ya da “ekonomik gelişme ve genel refahı sağlamanın en iyi yolunun özel teşebbüs ekonomisini zincirlerinden kurtararak serbest bırakmak olduğunu söyleyen teori”yi kast ettiğini okuyucuya işaret etmek zorunda olduğu intibasını verdi.

Terim yaklaşık 1900 ve özellikle 1930'dan beri farklı -gerçekte neredeyse zıt- anlamlar kazandığı için okuyucuların bu tarifi kafalarında tutmaları istenmiştir: Eğer kastî değilse, üstün bir iltifat olarak, özel teşebbüs sisteminin düşmanları onun etiketini almanın akıllıca olduğunu düşünmüştür.⁶

Bu sebeple, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl liberallerinin benimsediği doktrin, bugün genellikle *klâsik liberalizm* olarak adlandırılır.

Kısmen kolektivist trendin/temayülün bir sonucu olan Birinci Dünya Savaşı, liberalizmin çöküşünü hızlandırdı. Her yerde güç, fertlerden ve onların gönüllü birliklerinden cebri devlet aygıtlarına geçti. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarındaki liberalizmin büyük liderleri, birer birer ölüp gitti. Savaş sonrası yıllarda yaşayan çok az sayıda klâsik liberal, git-tikçe artan bir şekilde, geçmiş çağın tecrit edilmiş savunucuları olarak görüldü. O zamanın ruh hali, sağdan ve soldan çok sayıda kişiye konuşan İtalyan faşist lider Benito Mussolini tarafından, felsefesini anlatırken özetlenmiştir:

O, devlet, halkın vicdan ve iradesinin ifadesi haline geldiği zaman tarihî fonksiyonunu bitiren ve mutlakiyete karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkan klâsik liberalizme muhaliftir. Liberalizm fert adına devleti yadsımıştır, faşizm ferdin gerçek esasının ifadesi olarak devletin

haklarını yemden güçlendirmiştir... Liberalizmin sadece yarım yüzyıl yıldızı parladı... 1870'den 1914'e kadar, (liberalizm) dininin en yüce rahiplerinin bile bugün kendi inançlarının belirsizliğini fark etmek zorunda kaldığı bir dönem başladı. Liberal düşünce terkedilmiş tapınaklarının kapılarını kapatmalıdır... Günümüzün siyasi umutlarının hepsi, antiliberaldir...⁷

1930'lann başlarında Mussolini bu satırları yazarken, gerçekten liberalizm pratik siyaset alanında en aşağı noktaya ulaşmıştı. Liberalizm, sadece faşizm ve devrimci Marksizm tarafından değil, aynı zamanda demokratik ülkelerde Fabian Sosyalizm, New Deal ve benzeri müdahaleci programlarla gölgede bırakılmıştı. Ne var ki, liberalizmin, düşüncenin en üst seviyelerinde, yenilenmeyi tecrübe etmesi yakındı.

Düşüncelerin Gücü: Ludwig von Mises

1930'larda etkili bir antiliberal doktrin ortaya koyan John Maynard Keynes'in açığa vurduğu gibi, düşüncelerin gücünden daha çok hiçbir şeye değerinin altında paha biçilmemiştir:

İktisatçıların ve siyaset felsefecilerinin düşünceleri, hem doğru hem de yanlış olduğu zaman, genel olarak anlaşılardan daha güçlüdür. Gerçekten dünya, başka çok az şey tarafından yönetilir... Düşüncelerin tedricen ilerlemesi ile mukayese edildiğinde, çıkar çevrelerinin gücü büyük ölçüde abartılmıştır... Er ya da geç, iyi ya da kötü için tehlikeli olan düşüncelerdir, çıkar çevreleri değil.⁸

Keynes'in bu sözü için, yirminci yüzyılda klâsik liberalizmin yeniden canlanmasının başlangıcında bulunan (gerçekten Keynes'in enfasyon politikasının akıllı bir eleştirmeni olan)

⁶ Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis*, (Ed.) Elizabeth Boody Schumpeter (New York: Oxford University Press, 1954), 394

⁷ Charles F. Delzell, (Ed.), *Mediterranean Fascism*, 1919-1945 (New York: Harper and Row, 1970), 94, 101-102.

⁸ John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest, and Money* (New York: Harcourt, Brace, and World, [1936], 383-384.

Avusturya kökenli Amerikan iktisatçı ve toplum felsefecisi Ludwig von Mises'in çalışmalarından daha iyi bir örnekolay bulmak zordur.

1920'lerden sonra, ekonomi biliminin ferdi eylemin mantığına dayandırılmasına vurgu yapan bir yaklaşıma sahip olan Avusturya İktisat Okulu'nun lideri Mises'ti.⁹ Mises, 1922'de, zamanın bütün moda sosyalist doktrin formlarını ustaca eleştiren *Socialism*'i yayınladı.¹⁰ Yıllar sonra, onun arkadaşı ve taraftarı F. A. Hayek, zamanın genç zeki düşünürleri üzerine kitabın etkisi konusunda şunları yazdı:

1922'de *Socialism* ilk ortaya çıktığında, etkisi çok büyük oldu. Kitap, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra üniversite çalışmalarına geri dönen birçok genç idealistin genel tutumunu tedricen fakat temelli olarak değiştirdi. Onlardan biri olduğum için biliyorum... Sosyalizm daha rasyonel ve daha adil bir dünya ümitlerimizi gerçekleştirmeyi vaat etti. Ve sonra bu kitap geldi. Ümitlerimiz yıkıldı. *Socialism*, bize, gelişmeyi yanlış yönde aradığımızı söyledi. Sonradan çok tanınan, ancak birbirlerini tanımayan benim birkaç çağdaşım, aynı tecrübeyi yaşadı: Almanya'da Wilhelm Röpke ve İngiltere'de Lionel Robbins sadece iki örnek... *Socialism* bizim kuşağı sarstı.¹¹

Sonra, sadece Avrupa'da değil, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Lâtin Amerika'da ve dünyanın başka yerlerinde Mises, hakkında hüküm vermeye en ehliyetli kişiler tarafından, yirminci yüzyılın ortalarında klâsik liberalizmin tek büyük sözcüsü olarak görüldü.¹²

⁹ Mükemmel kısa bir giriş için bkz. Israel M. Kirzner, "Austrian School of Economics", *The New Palgrave Dictionary of Economics*, (Ed.) John Eatwell, Murray Milgate, ve Peter Newman (London: Macmillan, 1987), 1, 145-151.

¹⁰ Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Study*, (Trans.) J. Kahane (Indianapolis: Liberty Press, 1981).

¹¹ F. A. Hayek, "Foreword", *ibid.*, xix, xxi.

¹² Hayek'in düşüncesine göre Mises, "herkesten daha tutarlı, daha sistematik ve daha başarılı olarak liberal düşüncenin yeni bir binasını inşa etmekle" meşgul oldu... "O, tek başına bütün ekonomik ve sosyal düşüncüyü ikna edici bir sekil-

Mises'in para ve kredi, iktisat metodolojisi, sosyal felsefe ve diğer alanlardaki çalışmaları ufuk açıcı idi. Onun şaheseri *Human Action* (1949), birçokları tarafından bu yüzyılda iktisat üzerine yapılan en önemli genel bilimsel çalışma olarak addedildi. Fakat onun en önemli katkısı, *Socialism*'in içindedir: Rasyonel ekonomik hesaplamanın, -tüm çeşitli potansiyel kullanımlar arasında üretim faktörlerinin etkin tahsisi, özel mülkiyetin kaldırıldığı bir sistemde yani sosyalizm altında imkânsız olduğunun gösterilmesi. Bununla, klâsik liberalizm, gene bir daha, herkes için iyi bir hayatın gerçekleştirilebilir aracı olarak özel mülkiyet ve piyasa sistemi için mücadele eden saldırgan bir doktrin oldu. Sosyalizmin sadece bir serap olduğu gösterildi. Mises'in argümanlarının önemi, Budapeşte, Varşova, Beijing ve Moskova'da ayrıntıları ile gösterilen bugünün ön sayfa hikâyelerinden anlaşılabilir.

Çabucak Yeni Merkezler Ortaya Çıkıyor: New York, Londra ve Chicago

Mises'in düşüncelerinin etkisi, iktisat, felsefe, sosyoloji ve tarihte çok ünlü şahsiyetler olacak öğrencilerin katıldığı Viyana Üniversitesi'nde gerçekleşen meşhur semineri yoluyla yayıldı. Mises'in öğrencilere ilham verme yeteneği neredeyse efsane idi. Chicago İktisat Okulu'nun kurucularından biri olan Henry Simons, "birçok seçkin öğrencisi ve himayesindekilerin katkılarıyla hüküm vermek gerekirse", Mises'in "dünyanın yaşayan en büyük iktisat hocası" olduğunu bile yazmıştır.¹³

de ele aldı." F. A. Hayek, "A Rebirth of Liberalism", *The Freeman*, 2, no. 22 (July 28, 1952). Mises'in kariyer ve başarılarının bir özeti için bkz. Murray N. Rothbard, *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero* (n.p.: Ludwig von Mises Institute, 1988).

¹³ Henry C. Simons, "review of Mises's Omnipotent Government", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 236 (November, 1944), 192. Mises'in Viyana seminerine katılanlar arasında Fritz Machlup, Gott-

Nazilerden kaçmak için Viyana'yı terk ettikten sonra Mises, başka bir şevkli öğrenci kuşağını cezbeden New York Üniversitesi'nde ikinci Mises seminerini gerçekleştirdiği yere, New York'a 1940'da göç etti. Avusturya Okulu'nun doktrinini geliştirmesine katkıda bulunan ve sonra da kendi öğrencilerini yetiştiren Murray Rothbard, Israel Kirzner ve Hans Sennholz bunlar arasındadır. Bu arada Hayek, Londra İktisat Okulu (LSE)'na geçti. Orada, Lionel (sonra Lord) Robbins, W. H. Hutt ve Ronald Coase dahil, Edwin Cannan ve Sir Arnold Plant etrafında, bir serbest piyasa iktisatçıları çevresi meydana geldi. LSE'deki iktisatçılar, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde klâsik liberal düşüncenin canlı tutulmasını sağlayarak, İngiliz akademik çevrelerindeki bunaltıcı sosyalist ortodoksiye karşı, azimli bir mücadele sürdürdü. Almanya'da, daha önce gördüğümüz gibi, Mises'ten etkilenen Wilhelm Röpke, 1933'e kadar bir grup akademisyene liderlik etti. Savaştan sonra 1950'lerde ve 1960'larda Alman "ekonomik mucizesi"ni yaratan ekonomi bakanı Ludwig Erhard üzerinde Wilhelm Röpke, önemli teorik etkiye sahipti.¹⁴

1944'de Hayek, sansasyon yaratan küçük bir kitabı, *The Road to Serfdom*'ı yayınladı. Bu kitapta Hayek, entelektüeller arasında çok popüler olan devletin ekonomik plânlamasına doğru giden trendin, yavaş yavaş, demokratik ülkelerin kendilerine karşı savaştığı totaliter kontrol yöntemlerini benimsemesine yol açacağı uyarısını yaptı. Aynı argüman, aynı yıl yayınlanan Mises'in *Omnipotent Go-*

vernment kitabında, tarihsel olarak ve daha uzun bir şekilde dile getirildi. Fakat, şüphe yok ki, kamuoyunun dikkatini çeken Hayek'in açıklaması idi. Bu açıklama, hatta *The Road to Serfdom* kitabının ithaf edildiği "bütün, partilerin sosyalistleri"nden bazılarının değişmesine yol açtı.

1950'de Hayek, Chicago Üniversitesi'ne geçti. Sosyal düşünce komitesinde profesörlüğe atanan Hayek, hemen işletme ve hukuk okulları ve diğer sosyal bilim fakültelerinin meşhur üyeleriyle, özellikle Milton Friedman, George Stigler ve Aaron Director ile yakın kişisel temas kurdu. 1930'lardan sonra hepsinden ziyade Frank Knight tarafından yönlendirilen Chicago iktisatçıları, bariz bir serbest piyasa programı tertip ediyordu. Onlar metodoloji bakımından Avusturya Okulu'ndan ayrılabilir, Avusturya Okulu'nun özel mülkiyet ve piyasanın önemi konusunda ulaştıkları sonuçları ilerletti ve güçlendirdi. Amerikan Okulu'nun başlıca özelliği, çeşitli alanlarda hükümetin müdahaleci programlarının başarısızlığını göstermesiydi. Chicago'da eğitim gören genç iktisatçılar, meslekte müdahalecilğe ve Keynesyenizmin geleneksel bilgeliğine bir alternatif sağlayarak, University of California at Los Angeles (UCLA), Virginia Üniversitesi, Rochester Üniversitesi ve başka yerlerde eğitim vermeye devam etti.

"Eski Sağ"ın Amerikan Kökleri

1930'lar, 40'lar ve 50'ler dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde iktisat mesleği dışında, klâsik liberal hareketin yeniden doğuşunun başka kaynakları da vardı. Mahir siyaset yazarlarının ortaya çıktığı önemli bir siyaset düşünürleri okulu, bazen "eski sağ" diye isimlendirilir. Albert Jay Nock, John T. Flynn, Felix Morley, Frank Chodorov ve Gareth Garrett bunlardandır. Ünlü edebiyat adamı H. L. Mencken, öncelikle edebiyatla

fried Habeler, Oskar Morgenstern ve Eric Voegelin vardı. Simons'ın eleştirisi, aynı zamanda, Chicago Okulu ve Mises'in duruşu arasındaki bazı farkların altını çizmesi bakımından ilginçtir.

¹⁴ Kari Brandt, "A Life for Freedom and Human Dignity - Wilhelm Röpke (1899-1966)", *Modern Age*, 10, Sayı: 3 (Yaz 1966), 249.

ilgilenmesine rağmen, bu grupla irtibatlandırılır. Bunların kaygılarının başında, Amerikalıların geleneksel olarak saygı duydukları türde sınırlı anayasal hükümetin karşı karşıya kaldığı, New Deal ve özellikle yirminci yüzyılda savaşlara Amerikanın katılımlarıyla ortaya çıkan devlet gücünün büyük ölçüde genişlemesi tehlikesi geliyordu.

Bu yazarlardan bazıları, devletçiliğin büyümesinin daha derin bir analizini yapmaya yöneldi. Özellikle Albert Jay Nock'un *Our Enemy the State* ve Nock'un öğrencisi ve dostu Frank Chodorov'un gazete yazıları bunlardandır.¹⁵ John T. Flynn *As We Go Marching*'de ve Gareth Garrett *The Revolution Was*'da (her ikisi de 1944'de yayınlandı), askerî makineye bağlı güçlü sınıfların ortaya çıkmasına işaret ederek, bitmeyen savaşın ve savaş hazırlıklarının geleneksel Amerikan özgürlüklerine etkilerini eleştirel olarak inceledi. Birkaç arkadaş ile birlikte Haverford Koleji eski başkanı ve *Washington Post* editörü Felix Morley, New Deal "globalizm"inin nasıl Amerikan Cumhuriyetini yavaş yavaş radikal olarak dönüştürdüğünü analiz etmeye adanan *Human Events* adında aralıklarla çıkan bir gazete kurdu.

Bütün bu yazarların klâsik liberal ilkeleri benimsemelerine rağmen, sınırlı devlet ve Amerikan ferdiyetçiliğine vurgu yapmaları –bizatihi klâsik liberal gelenek- onların bazen "muhafazakârlar" olarak sınıflandırılmasına yol açtı (Albert Jay Nock, -aynı ilkeleri sürekli takip etmesine rağmen- 1920'lerde âlevli bir radikal olarak görülürken, New Deal'ın başlamasından sonra "gerici" olarak azarlandığını gözlemiştir.).¹⁶ Bu sebeple, muhafazakârlık ile klâsik li-

beralizm arasında meydana gelen terminolojik karışıklık, bugün bile ara sıra olmaktadır.

Kendi hayatlarında sıkı "sağlam ferdiyetçiler" olan, her biri bağımsız ve güçlü karaktere sahip birtakım kadın yazar, çalışmalarında klâsik liberal değerleri ön plâna çıkardı. Rose Wilder Lane'nin *The Discovery of Freedom*'i ve Isabel Paterson'ın *The God of the Machine*'i (her ikisi de 1943'te yayınlandı), ferdiyetçiliğin Batı ve Amerikan medeniyetine damgasını vuran dinamizm ve yaratıcılığın, zorunlu temeli olduğu üzerinde ısrar etti. Rus göçmen Ayn Rand, çok daha etkili idi. Onun antikollektivist romanı *Anthem* (ilk olarak 1938'de Londra'da yayınlandı), Amerika Birleşik Devletleri'nde zamanın ticaret odası başkanı olan Leonard Read tarafından yayınlandı. *The Fountainhead*'de (1943) Rand, şimdi yüzbinlerce kişiye ulaşan ve daha çok dile getirilen siyasal bir mesajla, kahraman ferdiyetçiliğini ilân etmeye devam etti.

İkinci Dünya Savaşı'na eşlik eden yıllarda halktan devlete yoğun güç devrini gözleyen bir gazeteci, 1945'te *The Christian Century*'de feryat etti:

Zorla işbirliğine karşı gönüllü işbirliğine, statü rejimine karşı sözleşme rejimine inanca dayanan eski moda liberalizm, günümüz dünyasında ölmüş bulunuyor. Eski moda liberaller de öyle.

Ancak, yazar, zayıf kıpırtılar ve canlanmalar görebildiğini hissetti. Eleştirel sesler daha önce, gelecek mutlu kollektivist toplum şarkısını söyleyen tiz sesli koro tarafından gürtlüye verilse de, şimdi onlar bir şeyler duymaya başlıyordu. Mises ve Hayek, Paterson, Nock ve Flynn anılan yazarlardır.¹⁷

Sonra hareketin en etkili düşünürlerinden biri olan Murray Rothbard tarafından, savaş

¹⁵ Chodorov, asla kalın kafalı olmayan zeki bir broşür yazarıydı. Onun çalışmalardan güzel örnekler şurada bulunabilir: *Fugitive Essays: Selected Writings of Frank Chodorov*, (Ed.) Charles H. Hamilton (Indianapolis: Liberty Press, 1980).

¹⁶ Murray N. Rothbard, "H. L. Mencken: The Joyous Libertarian", *New Individualist Review*, 2, Sayı: 2 (Yaz 1962), 23.

¹⁷ Mortimer Smith, "Individualism Talks Back", *The Christian Century*, Şubat 14, 1945, 202-204.

sonrası dönemde ideolojik iklimin genel kuraklığı ve onu değiştirecek bazı güçler bir biyografide tasvir edildi. Rothbard, talihsiz bir şekilde, akademik olarak saygın tüm kaynaklardan devlet müdahaleciliğinin ve merkezî planlamanın monoton bir şekilde aşırı övülmesine alışkın olarak yetişti. Sonra Columbia'da, iktisat bölümü mezunu bir öğrenci olarak, birden, çok hoş bir şekilde hayretler içinde kaldı:

*Brown Üniversitesi'nden genç bir iktisat profesörü, 1946 yılının güzünde, ders vermeye başladı: George Stigler. Stigler, daha sonra serbest piyasanın, Chicago İktisat Okulu'nun seçkin bir üyesi olacaktı. Uzun boylu, zeki ve kendine güvenen birisi olan Stigler, büyük bir derse fiyat teorisiyle başladı ve solcuların kafasını karıştırmak için, ilk birkaç dersini kira denetimini eleştirmeye ve asgari ücret kanunlarını yürütmeye ayırarak devam etti. Stigler, sınıfı terk ettiği zaman, etrafı hayret ve hayranlık içinde bulunan öğrenciler tarafından çevrilmiş olurdu... Ben elbette memnundum; burada, nihayet entelektüel temele dayanan bir serbest piyasa görüşü vardı... Profesör Stigler'in bize atıfta bulunduğu, başka bir serbest piyasacı genç iktisatçı Milton Friedman'la birlikte yazdığı *Roofs or Ceilings?* Broşür, (Stigler'in açıklamasına göre) "yayınlayacak başka kimse olmadığı için" *The Foundation for Economic Education* tarafından yayımlandı.¹⁸*

Bu bakımdan, pratik siyaset dünyasının tersine entelektüel düzeyde değişimler meydana geliyordu. On yıl sonra, 40'larda yapılan çalışmaların işaretini verdiği dönüşümün işaretini görmek daha kolay hale geldi. Yirminci yüzyılda düşünce tarihi üzerine çalışan Harvard'dan bir bilim adamı, şunları yazdı:

*F. A. Hayek'in *The Road to Serfdom* kitabının on yıl önce yayınlanması, Birleşik Devletle-*

ri'nin entelektüel tarihinde büyük bir olaydı... O, -hem akademik çevrelerde hem de genel halkta- geçen on yıla damgasını vuran kapitalist sistemin daha müspet değerlendirilmesine dair hislerin yavaşça yeniden yönlendirilmesinin başlangıcına damgasını vurmuştur.¹⁹

Bir Rönesans Başlıyor

Friedman ve Stigler'in kira denetimi eleştirisini yayınlayan *The Foundation for Economic Education*'in (FEE) merkez bürosu, 1946 yılında Leonard Read tarafından New York, Irvington-on-Hudson'da kuruldu. FEE'nin kalitesini gösteren en önemli özellik, ekonomik etkinliğin olduğu kadar, adaletin de temeli olarak birey haklarında ısrarcı olmasıdır. Read'in kültürel çoğulculuk ve çeşitliliğin kıymetini takdir etmesi, onun en gözde sloganlarından biri olan "barışçı olan her şey"de ifadesini bulmuştur. Read'in merbut liderliği altında FEE, birçok klâsik liberal yazarın çalışmasının yayılmasına yardım etti. Mises, çok parlak ondokuzuncu yüzyıl Fransız iktisatçı Frederic Bastiat ve *Economics in One Lesson*'ı yüzbinlerce satan usta ekonomi gazetecisi Henry Hazlitt, bu yazarlar arasındadır. Irvington'da toplanan personel arasında, F. A. Harper ve (Mises'in NYU seminerine katılan) Bettina Bien Greaves de vardı. Read'in yaklaşımı ve iyimserliği şu ifadeyle ortaya konmuştur:

Yirminci yüzyılın entelektüel devriminin temeli oluşmaktadır ve sadece bastırılmaz ferdiyetçilik ruhu ile açıklanabilecek bir canlılık göstermektedir... Bu ruh şimdilik, özgürlük müptelâlarının hevesinin kurulmasını gerektirmeyecek sadece küçük bir azınlık arasında belirgindir. Her şey bir azınlığı ile başlar; sonra birkaç tane ile, daha sonra da birçok ile büyür.²⁰

¹⁸ From *The Betrayal of the American Right* yayınlanmamış el yazması'ndan yazarın nazik müsaadeleriyle iktibas edilmiştir.

¹⁹ H. Stuart Hughes, "Capitalism and History" *Commentary*, 17 (Nisan 1954), 407.

²⁰ Henry Hazlitt, *A Freeman's Library: A Descriptive and*

Gazetecilik ve organizasyon faaliyetleri devam etti. Henry Hazlitt ve diğerleri, Albert Jay Nock'un 1920'lerin dergisi *The Freeman*'i canlandırdı. 1953'te Frank Chodorov, özgür toplum ilkeleriyle ilgilenen öğrenciler için *The Intercollegiate Society of Individualis* (ISI) adında bir dernek kurdu. Hayek'in oluşmasına yardım ettiği uluslararası informal bilim adamları topluluğu *The Mont Pelerin Society* yoluyla, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, kıta Avrupası ve Lâtin Amerika'da aktif olanlarla bağlantılar kuruldu

1960 civarında, yeniden canlanan saldırgan klâsik liberal hareketin temeli, genişleyen uluslararası bağlantılarla Birleşik Devletleri'nde oluşturuldu. Ayn Rand, başka bir en iyi satan roman *Atlas Shrugged*'ı (1957) ortaya çıkardı ve iktisat ve politikada formüle tamamen liberteryen, ayrıntılı bir dünya görüşüne taraftar cezbetmeye başladı. Ancak, uzun vadede daha az hizipçi ve daha geniş hareket daha önemli hale geldi.

1960'da Hayek, *The Constitution of Liberty* 'de, en azından birkaç kuşak boyunca görülen bir klâsik liberal düzenin esaslarını en geniş biçimde izah etti. Muhtemel yanlış anlamalara karşı savunma yapmak için "Muhafazakâr Olmamamın Nedeni" diye bir ilâve ekledi.²¹ İki yıl sonra Milton Friedman, Chicago Okulu'nun yaklaşımını ve politika görüşlerini *Capitalism and Freedom*'da sundu. Bu muhtasar, kuvvetli argümanlarla donanmış, yerleşik inançları yerle bir eden kitap, hiçbir önemli gazete ve dergide tenkit edilmemesine rağmen takriben 400,000 nüsha sattı. Birdenbire düşünen insanlar alışık olmadık tuhaf sorularla karşılaşmaya mecbur edildi: Devletin eğitimdeki fiilî tekeli niçin kırılsın? Postane niçin özelleştirilmesin?

İlaçta bile mesleki ruhsatlar niçin kaldırılmasın? Muhtemelen, zamanın diğer çalışmalarından daha çok *Capitalism and Freedom*, "liberal" Amerika'yı uykusundan uyandırdı. Friedman, aynı zamanda, görüşlerinin "muhafazakâr" olarak yaftalanmasına itiraz etti. Yaptığı şeyin *muhafazakârlıktan* daha ziyade, bireysel özgürlüğün öneminin *radikal* olarak teyit edilmesi olduğunda ısrar etti. O, bu sebeple liberal olarak tanınmayı tercih etti.²²

Mises'in Amerikan öğrencilerinden biri olan Murray N. Rothbard, özellikle önemli bilimsel çalışması *Man, Economy, and State*'de, hocasının iktisadî düşüncelerini açıklamak ve açmakla kalmadı, aynı zamanda, özel mülkiyet ve bireysel özgürlük ilkelerinin taviz vermeden tutarlı bir şekilde tatbikine dayanan kapsamlı ve orijinal bir sosyal felsefe geliştirdi. Bu sırada Rothbard, yeniden canlanan doğal haklar teorisi ve "eski sağ" siyaset düşünürlerinin anlayışıyla iktisadî birleştirmeyi başardı. Tarihçi Leonard Liggio ile birlikte Rothbard, şimdiye kadar Viktorya döneminin dar görüşlülüğünün eski kalıntısı olarak görülen geleneksel liberalizmin, antimilitarist ve antiemperyalist unsurlarını yeniledi ve bunların yirminci yüzyılın ortasına ve daha sonraki durumlara her zamankinden daha uygun olduğunu savundu. Liggio, aynı zamanda, sosyalistlerin hâkim olduğu araya giren yıllarda çoğu unutulmuş Avrupa klâsik liberal düşüncesini ve zengin Amerikan geleceğini derinlemesine incelemeye başlayan, zamanın daha genç bilim adamlarının oluşturduğu bir grubun en etkili üyesi idi. Rothbard'a gelince, duruşunun en güzel ifadesi, muhtemelen *For a New Liberty* (1973) idi.²³

Critical Bibliography (Princeton: VanNostrand, 1956), 137.

²¹ F. A. Hayek, *The Constitution of Liberty* (Chicago: University of Chicago Prss, 1960), 397-411.

²² (Rose Friedman'ın yardımıyla birlikte) Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), 6.

²³ İkinci Baskısı, *The Libertarian Manifesto* (New York: Collier Books, 1978) başlığıyla yıymlandı.

Bu ve diğer çalışmalarında, ortaya koyduğu duruşu göstermek için o, *özgürlükçü (libertarian)* terimini kullandı. İngilizce konuşan ülkelerde şimdi *liberalizm* diye adlandırılan şeyle muhtemel kafa karışıklığı nedeniyle, bu terim sık sık daha eski *klâsik liberalizm* yerine ikame edilir.

Kurumsal Çevre

Friedman'ın gözden geçirilmiş derslerinin bir versiyonu *Capitalism and Freedom*, küçük fakat son derece önemli bir vakfın, *The William Volker Fund*'in himayesi altında verildi. 1950'lerde *Volker Fund*'in çok sayıda klâsik liberal bilim adamının araştırmalarını desteklemesi zaruri idi. Friedman'ın meydana okuyan kitabı yanında, kıdemli bilim adamları tarafından verilen bir dizi ders, Felix Morley'in *Freedom and Federalism* (1959) ve Bruno Leoni'nin çığır açıcı, *Freedom and the Law* 'ı (1961) dahil, birçok başka ufuk açıcı çalışmayı doğurdu; *Volker Fund*'in karşıladığı konferans ve seminerlerin, birçok genç katılımcı için entelektüel açıdan yeni bir başlangıç olduğu görüldü. Bu sebeple, 1980'lerin finansal terminolojisi ile -daha iyi tanınan büyük vakıfların standartlarına göre küçük olan- *Volker Fund*'in harcamaları gerçekten son derece "etkili" idi.

Volker Fund'ın çalışmaları, Hayek'in etkili makalesi "The Intellectuals and Socialism"de özetlediği sürecin tatbik edilmesi idi.²⁴ Bu makalede Hayek, toplumu değiştirebilen düşüncelerin yayılmasında bir tür hiyerarşinin var olduğunu iddia etti. Onlar sadece az sayıda düşünür tarafından idrak ve tetkik edilir. Ancak sonra, gerçekleştirmeleri için bu düşüncelerin, sonunda eğitilmiş kişilere ulaşan çalışmalar yoluyla daha çok sayıda entelektüel tarafından yaratıcı bir şekilde uyarlanması ve yayılması gerekir. Hayek, sosyalist-

lerin yaptığının ve özgür toplum taraftarlarının yapması gerekenin de savundu. Hayek'in modelinin önde gelen örneği Ayn Rand'ın yazıları idi. Onun iktisat ve modern iktisat tarihî üzerine görüşleri büyük ölçüde Mises'ten alınmıştı; daha sonra onun romanları ve popüler makaleleri ile milyonlara ulaştı. Hayek'in önerdiği yöntemin daha ileri bir örneği olarak, F. A. Harper, 1961'de *Institute for Humane Studies*'i kurdu. Cornell'de iktisat profesörü olan Harper, *FEE*'nin orijinal personelinin üyelerinden biriydi. O, *Volker Fund*'la çalışmaya devam etti ve orada tedricen "bilim adamlığının en üst seviyelerinde disiplinler arası bir ortamda klâsik liberal geleneği yeniden kurmak ve canlandırmak için" bir bilim adamları topluluğu oluşturma düşüncesini kesin ve açık bir şekilde belirtti.²⁵ Chicago Üniversitesi'nde bulunan Sosyal Düşünce Komitesi örneğinden etkilenen Harper, tek başına hiçbir disiplinin özgür toplumu tam olarak kavramaya yetmeyeceğine; böyle bir kavrayışın ancak bütün "beşerî bilimler" in verimli etkileşiminden meydana gelebileceğine inanıyordu. Bu gayeye ulaşmak için Harper, *Volker Fund* zeval bulduktan sonra, *Volker Fund*'in varisi ve programlarının taşıyıcısı olan *IHS*'i kurdu. Başlangıçta *IHS*, küçük bir bütçe ve bir personel ile oldukça kısıtlı imkânlarla sahip idi. Fakat onun temel görüşü büyük destek gördü. *IHS*, 1988'e kadar başkanlık yapan Leonard Liggio ve ondan sonra gelen John Blundell ile, dünya çapında binin üstünde bilim adamıyla bir ağ kurdu ve özel misyonunu gerçekleştirmek için bir takım programlar geliştirdi. 1989'da *IHS-Avrupa*, Paris'te kuruldu.

Klâsik liberal hareketin kurumsal çevresi genişlemeye o derece devam etti ki, birkaç

²⁴ F. A. Hayek, *Studies in Philosophy, Politics, and Economics* (Chicago: University of Chicago Press, 1967), 178-194.

²⁵ John Blundell, "The Institute for Humane Studies at George Mason University", *Institute Scholar: A Review of Classical Liberal Scholarship*, 5, no. 1.

yıl önce bunun mümkün olacağına kimse inanmazdı. Bu organizasyonlar arasında *Liberty Fund* da vardır. *Liberty Fund*, 1960'da Indiana-polis'te, Pierre Goodrich adlı başarılı, kendi geliri ile geçinen bir iş adamının cömertliğinin ve düşüncelerinin doğal bir sonucu olarak kuruldu. *Liberty Fund*, her yıl düzinelerce yüksek düzeyli seminer ve sempozyumu finanse etmektedir. Burada bilim adamları, iş adamları, diğer entellektüeller özgürlük fikrini yeniden düşünür, rafine eder ve geliştirir. *Liberty Fund*'ın *Liberty Press*'i, fakir öğrencilerin bile erişebileceği şekilde, liberal klâsikleri yayınlamaktadır.

Başka bir başarılı müteşebbis Antony Fisher, kendisini klâsik liberal düşüncelerin yayılması için birkaç merkezin kurulmasına yardım etmeye adanmış bir *Royal Air Force* kahramanı olan Fisher, Hayek'in *The Road to Serfdom* kitabı ile ikna oldu. Hayek, zengin olduktan sonra onu, çabalarını düşünceler dünyasına adanması yönünde teşvik etti. Londra'da son derece etkili *Institute of Economic Affairs*'i kurduktan sonra bütün dünyada benzer organizasyonların kurulmasına yardım eden *Atlas Economic Research Foundation*'ı kurarak Fisher de, aynen bunu gerçekleştirdi. Atlas ağı bugün, Avrupa, Asya, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika'da 40'ın üzerinde ülkeyle yakın ilişkiye sahiptir. Resmî olarak *IHS* ile yakın ilişkiye sahip *Atlas Foundation*, birbirine yakın çalışmaktadır.

Klâsik Liberal İlkelerin Yeni Uygulamaları

1970'lerde ve 1980'lerde klâsik liberalizmin verimliliği, beşerî disiplinlerde sürekli tatbiki ile gösterilmiştir. Felsefede Robert Nozick'in *Anarchy, State, and Utopia* (1974)'sı, "bireyler haklara sahiptir ve (onların haklarına tecavüz etmeden) bireylerin veya grupların onlara yapamayacağı şeyler vardır" önermesinin ödül kazanan bir izahı idi.²⁶ Tibor Machan,

²⁶ Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic Books, 1974), ix.

Eric Mack ve Loren Lomasky dahil bir özgürlükçü felsefeciler okulu, yirminci yüzyılda analitik düşünce bağlamında, doğal haklar geleneğini yeniden canlandırmaya çalıştı. Hukukta Richard Epstein, kamu hukukunu açıklarken kişi haklarının korunmasına ve iktisat teorisi ile hukuku bütünleştirme ihtiyacına vurgu yaptı. Onun önermesi, "devletin amacı, özgürlüğü ve mülkiyeti korumaktır; çünkü bu mefhumlar devletin oluşmasından önce ondan bağımsız olarak varolmuştur." idi.²⁷

Psikiyatri ve psikoloji alanlarında Thomas Szasz, bireysel özgürlük ile sorumluluğu azaltan güçlü geçerli kültürel çalışmalara karşı geldi ve başkalarının haklarına tecavüz edenlerin cezai sorumluluğunu ve "zihinsel özürlü" diye yaftalananların anayasal haklarını savundu. Son zamanlarda, H. Trstram Engelhardt, Jr., etkileyici bir özen ve incelikle, kişilere ve onların mülkiyet haklarına saygıya dayanan bir bakışla, biyoetikte yer alan anlaşılması zor karmaşık sorunları inceledi.²⁸

Muhtemelen, hepsinin en başarılısı, iktisatta ve siyaset biliminde Kamu Tercih Okulu oldu. James Buchanan ve Gordon Tullock tarafından yönlendirilen bu yaklaşım, *siyasal* eylemi *iktisat* biliminin kategorileriyle analiz etmeye çalıştı. Bu süreçte, hükümet faaliyetlerinin (*idealize edilenden* daha ziyade) *gerçek* doğası ortaya kondu. Geçmişte genellikle devlet müdahalesinin "piyasa başarısızlığına kesin çare" olduğu varsayıldı. Kamu Tercih, böyle bir müdahalenin, çoğunluğun refahının aleyhine özel çıkarların lehine –sistemik olarak– çarpıtıldığını göstermiştir. Sırası gelmişken, Buchanan, kamu finansmanı alanındaki daha önceki Avrupalı teorisyenlere, özellikle İsveçli iktisatçı Knut

²⁷ Richard Epstein, *Takings: Private Property and the Power of Eminent Domain* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985), 5, Sayı. 1.

²⁸ H. Tristram Engelhardt, Jr., *The Foundations of Bioethics* (New York: Oxford University Press, 1986).

Wicksell ve Amilcare Puviani gibi birçok İtalyan bilim adamına teşekkürlerini sunmuştur.²⁹

Bu arada, daha önce adı geçen birçok bilim adamı, çalışmalarına devam etti. Şimdi doksan yaşında olan Hayek bile, *The Fatal Conceit* diye yeni bir kitap oluşturdu. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya ve Japonya'da seçkin yayıncılar tarafından basılacak bu kitap, onun bir araya getirilen çalışmalarının ilk cildi olarak ortaya çıktı. Mevcut klâsik liberal hareketin canlılığına ve çeşitliliğine bir bakış, *Humane Studies Review*'de *The Fatal Conceit* üzerine yapılan sempozyumda onbeşe yakın bilim adamının katkıları okunarak elde edilebilir.³⁰

Bir Kez Daha, Hayat Enerjisi

1980'lerin sonlarına doğru, gelişmiş (hatta gelişmekte olan) dünyada yeniden canlanmış ve entelektüel olarak zenginleşmiş klâsik liberalizm, hem düşünce hem de eylem alanlarında doğruluğu kabul edilen bir güç haline geldi. -Bir zamanlar muzafferane bir şekilde onu modası geçmiş ölmekte olan bir doktrin olarak küçümseyen- düşmanları bile, olaylarla ve argümanlarla en azından onun bazı ilkelerinin merkezî önemini kabul etmeye mecbur kaldı. Meselâ, ömür boyu sosyalist olan iktisatçı ve polemikçi Robert Heilbroner, şunu kabul etti:

Ne yazık ki, demokrasi tarihinden çıkarılabilecek, dikkat çekici bir genelleme vardır. O da, modern zamanlarda siyasal özgürlüğün... sadece kapitalist ülkelerde görülmesidir. Bu genellemeyi daha kuvvetli olumsuz bir biçimde ifade

edersek demokratik özgürlükler kendini temelli antikapitalist olarak deklare eden hiçbir ulusta, geçici olanlar hariç, görülmemiştir....³¹

Başka bir deyişle, Hayek'in *The Road to Serfdom*, Mises'in *Omnipotent Government* ve Friedman'ın *Capitalism and Freedom* kitaplarının temel argümanlarının doğruluğu teslim edilmiştir. Ekonomik etkinlik ve kişisel özgürlükler ile serbest piyasayı birbirine bağlayan muhakemenin bariz kuvveti sebebiyle, 1980'den beri Fransız Sosyalist Partisi programlarında Hayek ve Friedman'dan bahsetmektedir.³² 1989'un başlarında, İsveç'in sosyal demokrat maliye bakanı, şu sonuca varmıştır:

Piyasa ekonomisinin mübadele, kalkınma ve ekonomik büyüme potansiyeli, yoksulluğu ve "işçi sınıfının sömürülmesi"ni bertaraf etmeye, piyasa sisteminin yaptığı dağıtıma yapılan siyasal müdahaleden daha fazla katkıda bulunmuştur.³³

Bu örnekler sadece global boyutlarda bir temayülün işaretleri olarak sunuldu. Üçüncü dünya ülkelerinde merkezî plânlama ve millileştirmenin, ilerlemiş ülkelerde sayısız devlet müdahalesini içeren programların, yani Marksist Sosyalizmin başarısızlığı, yaygın bir biçimde işleyebilir bir alternatifin araştırılmasına yol açtı.³⁴ Hayek'in kırk yıl önceki, "özgür toplumun felsefi temellerini bir kere daha canlı bir entelektüel mesele haline getirin; ve onun uygulanmasını en zeki zihinlerin bile hayal ve yaratıcılığına meydan okuyan bir görev yapın!" çağrısını yerine getiren ve bu araştırmaya öncülük eden bilim adamları, ya-

²⁹ Bkz. James Buchanan, "La Scianza delle Finanze": The Italian Tradition in Fiscal Theory", *idem.*, *Fiscal Theory and Political Economy: Selected Essays* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1960), 24-74.

³⁰ "The Fatal Conceit by F. A. Hayek. A Special Symposium", *Humane Studies Review*, 6, Sayı: 2 (Kış 1988-89), (Ed.) Tom G. Palmer.

³¹ Robert L. Heilbroner, *The Nature and Logic of Capitalism* (New York: Norton, 1985), 126.

³² Philippe Nataf, *L'Enjeu*, Ocak, 1986, 26.

³³ Cited in *The Economist*, Nisan 1, 1989, 42.

³⁴ Klâsik liberalizm lehine olayların ve düşüncelerin karşılıklı etkileşimi üzerine bkz. Milton Friedman and Rose D. Friedman, "The Tide in the Affairs of Men", *Thinking About America: The United States in the 1990s*, (Eds.) Annelise Anderson ve Dennis L. Bark, (Stanford: Hoover Institution Press, 1989), 455-468.

zarlar ve diğer entelektüellerden oluşan bir topluluk meydana geldi.³⁵

Bu sebeple, yirminci yüzyılın son yılları klâsik liberalizmin lehine bir devrim gördü. Artan sayıda düşünen insana bu doktrin, âdil ve rasyonel bir ideal sunmaktadır: Özel mülkiyet ve serbest piyasa, hukukun üstünlüğü, barış, hiç kimsenin başkalarının hak ve hürriyetleri üzerinde gücünün olmaması, "başkalarının eşit özgürlüğünü ihlal etmemek şar-

tıyla" her insanın özgürce kendi değerlerini ve hayat projesini izlemesi ilkelerine dayanan bir toplum modeli.

Argümanlar ve olaylar klâsik liberalizmin ideolojik düşmanlarının itibarını sarsmaya eşlik etmiştir; ve gittikçe artan sayıda açık zihinli insana göre yirmibirinci yüzyıl dünyasına en çok yakışan klâsik liberalizmdir.

**Classical Liberalism in the Twentieth Century*, Fairfax, VA: Institute for Humane studies (t. y.)

³⁵ "The Intellectuals and Socialism", *Studies in Philosophy, Economics, and Politics*, op.cit., 194.

Çeviren: Mustafa Demirci

Birey Cemaat Piyasa

Norman Barry

Barry'nin dört makalesini kapsayan *Birey, Cemaat, Piyasa* son derece ilginç ve hayatın içinden sorular ve sorunlarla meşgul olmaktadır. Evlilik ve boşanmada adalet ve özgürlükten, bireylerin değerine, piyasa düzeninin özelliklerinden son yılların yükselen fikir akımı komüniteryanizme kadar birçok konu, Barry'nin güçlü kalemiyle liberal bir perspektiften tahlil edilmektedir. Bu eserin, siyaset felsefesine ilgi duyan ve bu ilgiyi soyut düşünce ile sınırlamayıp, günlük olaylarla ilgilendirmeye istekli olan herkesin el kitabı olacağına inanıyoruz.

LiBeRtE

Kitaplığınızda Özgürlüğe Yer Açın...